

Ödüllü Çocuk ve Gençlik Kitaplarında Toplumsal Bir Sorun Olarak Yaşa Dayalı Grup Düşmanlıkları: Kalıpyargı, Önyargı, Ayrımcılık*

Age Based Group Antagonism as a Social Problem in Award-Winning Children's Books: Stereotype, Prejudice, Discrimination

Esra USLU , Arş. Gör.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, esra.uslu@deu.edu.tr

Uslu, E. (2022). Ödüllü çocuk ve gençlik kitaplarında toplumsal bir sorun olarak yaşa dayalı grup düşmanlıkları: Kalıpyargı, önyargı, ayrımcılık. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(2), 1335-1351.

Geliş tarihi: 12.12.2022

Kabul tarihi: 19.12.2022

Yayımlanma tarihi: 28.12.2022

Öz. Yaşa dayalı grup düşmanlığı çocuk, genç ve yaşlı gibi bir yaş grubunun diğer yaş grubundan/gruplarından herhangi bir konuda üstün ya da aşağı olduğu varsayımına dayanan toplumsal bir sorundur. Bu sorun, özellikle çocuk ve gençlik kitapları gibi kurmaca metinlerde olumlandığında erken dönemde gelişmesi beklenen demokrasi kültürüne büyük bir engel oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı, ödüllü çocuk ve gençlik kitaplarında yaşa dayalı grup düşmanlıklarını olumlayan ya da olumlamayan iletilerin olup olmadığını, varsa bunların duygusal yön, biçim ve düzey özelliklerini belirlemektir. Genel tarama modelindeki bu araştırmanın veri kaynağını Türkiye’de çocuk ve gençlik edebiyatı alanında ödül veren kurum ve kuruluşların 2012-2016 yılları arasında ödül verdiği toplam 34 kitap oluşturmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden içerik çözümlemesi kullanılmıştır. *Grup düşmanlığı* ana kategorisi birincil alt kategoriler ve ikincil alt kategoriler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Birincil alt kategoriler kendi içinde *kalıpyargı*, *önyargı* ve *ayrımcılık* olmak üzere üç alt kategoriye; ikincil alt kategoriler ise *görülme biçimine bağlı alt kategoriler*, *düzeğe bağlı alt kategoriler* ve *duygusal yöne bağlı alt kategoriler* olmak üzere üç alt kategoriye ayrılmıştır. Araştırma sonunda çalışma grubundaki kitapların yaşa dayalı ayrımcı/ötekileştirici kültürü pekiştirmeyi doğrudan amaçlamadığı ancak toplumsal anlamda olağan görülen ve bu nedenle kolayca fark edilmeyen grup düşmanlıklarını pekiştirebilecek bazı örnekleri taşıdığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşa dayalı grup düşmanlığı, çocuk ve gençlik kitapları, kalıpyargı, önyargı, ayrımcılık.

Abstract. Age-based group hostility is a social problem based on the assumption that one age group, such as children, youth and the elderly, is superior or inferior to another age group(s) in any respect. The aim of this study is to determine whether award-winning children's and youth books contain messages that confirm or disconfirm age-based group antagonism, and if so, to determine their emotional direction, form and level characteristics. The study is a general survey model. The data source of the study consists of a total of 34 books awarded by the institutions and organizations that give awards in the field of children's and youth literature in Turkey between 2012 and 2016. Content analysis, one of the qualitative research methods, was used to analyze the data. The main category of *group antagonism* is divided into 2 as primary and secondary subcategories. The primary subcategories are divided into 2 subcategories: *stereotype*, *prejudice* and *discrimination*; the secondary subcategories are divided into 3 subcategories: *style*, *context* and *emotional aspect*. At the end of the study, it was observed that the books in the study group contained various messages that either approved or disapproved of age-based group antagonism. Although these books do not aim to reinforce age-based discriminatory culture in general, it has been determined that these books carry some examples of stereotype, prejudice and discrimination.

Keywords: Ageism, Age-based group antagonism, Children's and youth books, Stereotypes, Prejudice, Discrimination.

* Bu çalışma, yazarın Prof. Dr. Canan Aslan danışmanlığında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde 2019 yılında tamamlanan doktora tezinden üretilmiştir. Ayrıca 28-29 Mayıs 2021 tarihleri arasında düzenlenen 2. Uluslararası Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Extended Abstract

Introduction. In recent years, a certain awareness and consciousness has begun to be raised about various forms of discrimination such as sexism and racism. However, from the perspective of human rights and democratic culture, it is seen that awareness should be raised about all forms of discrimination. One of these areas is ageism. Ageism means that people are treated differently only because they are young or old. Moreover, unlike other forms of discrimination, ageism is a problem that both young and old people are exposed to separately. Therefore, traces of ageism can be seen at different stages of life. However, ageism should be considered together with its other dimensions, because it is a sub-dimension of the social problem called group antagonism. If the problems related to ageism are to be solved, a study that addresses the issue in all its aspects is necessary.

The areas where ageism is seen are many and varied. One of these is children's and youth literature. Age-based stereotypes, prejudices and discriminatory behaviors can be found in fictional books addressed to children and young people. Although it is not intended to be directly ageist, literature, which is a part of society, can reinforce these ideologies with or without a purpose. It is important to determine whether age-based group antagonisms are present in these books. In addition, the qualitative characteristics of the messages in the books in terms of ageism should be revealed. In this way, it can be determined whether the books addressed to children and young people are educationally appropriate.

The aim of this study is to determine the characteristics of messages that approve or disapprove of age-based group antagonisms in award-winning children's and youth books. In line with this purpose, the following questions were sought to be answered.

Are there messages in award-winning children's and youth books that confirm or disconfirm age-based group antagonisms? If yes,

- What is the type of these messages?
- What is the emotional aspect of these messages?
- What are the stylistic characteristics of these messages?
- What are the context characteristics of these messages?

Method. The research was conducted with the single survey model, which is a subtype of the general survey model. The study group consisted of 34 children's and youth books, 16 of which were stories and 18 of which were novels. The data were subjected to content analysis. The main category of the content analysis was group antagonism. The main category is divided into primary subcategories and secondary subcategories. Primary subcategories represent the basic components of group antagonism, while secondary subcategories represent its structural features. Primary subcategories are divided into 3 subcategories: stereotypes, prejudice and discrimination. Secondary subcategories are divided into 3 subcategories: emotional aspect, style and context. Categorical analysis and frequency analysis were performed on the data. The results are both presented in cross tables and explained with examples.

Results. When 34 books in the study group were analyzed, it was observed that 30 of these books had age-based group antagonism, while 4 did not. The distribution of 658 age-based group antagonism messages in the study group according to the types of group antagonism is as follows: stereotyping (f. 73), prejudice (f. 387), discrimination (f. 198). The distribution of 658 messages with age-based group antagonism in the study group according to emotional aspect categories is as follows: positive (f. 118), negative (f. 518), mixed (f. 22). The distribution of 658 messages containing age-based group opposition in the study group according to the style categories is as follows: blatant (f. 260), subtle (f. 341), covert (f.57). The distribution of 658 age-based group antagonism messages in the study group into context categories is as follows: interpersonal (f. 86), organizational (f. 18), institutional (f. 200), cultural (f. 354).

Discussion and Conclusion. At the end of the research, it was observed that there were ageist expressions in the books examined, so that these expressions are closely related to how they are presented in the overall context of the text. These books are not intended to reinforce age-based discrimination, but they include ageist stereotypes as part of language and society. The categories of young and old are homogenized through proverbs, idioms and other stereotypes that treat this as an ordinary fact of life.

The elderly are often seen as dependent and in need of care, often unable to participate actively in life. Their interest in people and the environment is dim. Especially with retirement, they see themselves as useless. People in both the elderly and women categories are depicted either in malevolent roles such as witches or in overly optimistic roles such as the kind grandmother. Similarly, children and young people are seen as inexperienced and ignorant because they are at the beginning of their lives. Ageism in children's books is a neglected area in the literature. However, limited studies on this subject show similar results. Barnum (1997: 300) stated that there are stereotypes about the elderly in the youth literature books he examined and revealed that the stereotypes in the books generalize the elderly as unhealthy, unimportant and unentertaining people.

In line with these results, the following are suggested: Awareness about ageism should be raised in society in order to develop a culture of democracy and human rights. The distinction between old and young in society should not be generalized and homogenized. Not only fiction books but also informative books such as textbooks should be questioned in terms of ageism. Language and literature education courses should also be capable of raising awareness about ageism.

Giriş

Demokrasi kültürü; insan hak ve özgürlüklerini koruyup geliştiren, insan onuruna saygı duyan, kültürlerarası duyarlılığı ve anlayışı önceleyen bir yaşam biçimidir. Demokrasi kültürü adalet, barış, dayanışma, bağımsızlık, çokkültürlülük, çoğulculuk gibi evrensel değerler üzerinde kurulur. Bu kültür, insanın insanca yaşamasının ön koşulu olsa da her toplumda aynı ölçüde ve yeterince gelişmemiştir. Demokrasi kültürüne katkı sağlayan pek çok tarihsel, toplumsal ve siyasal gelişme yaşansa da hiçbiri insanlık durumunun içinde bulunduğu çıkmazlardan bütünüyle kurtulmasını sağlayamamıştır. Demokrasi kültürünün karşıtı sayılabilecek şiddet kültürü ise ötekileştirme, dışlama, damgalama, insandışlaştırma, değersizleştirme ve ayrımcılık gibi kötücül yollarla toplumun gruplara bölünmesine ve bu grupların birbirine düşmanca davranmasına yol açmıştır. Toplumun cinsiyet, cinsel yönelim, ırk, etnik köken, dini inanç, mezhep, meslek, fiziksel görünüm, engellilik durumu vb. bakımdan farklı özellikler taşıması kültürel çeşitlilik bağlamında değer görülmediği gibi kalıpyargı, önyargı ve ayrımcılık süreçlerinin de meşrulaştırılmasına sözde dayanak gösterilmiştir. Üstünlük algısından ve özcü inançlardan güç alan bu anlayış, grup düşmanlıklarının yeniden üretilmesine ve çok daha köklü bir biçim almasına neden olmuştur. Üstelik bazı toplumlarda ve dönemlerde yaygınlaşmış, bireysel farklılıklarla açıklanamayacak kadar karmaşık ve bütünlüklü bir toplumsal soruna dönüşmüştür.

Grup düşmanlığı, demokrasi kültürünün önündeki en büyük engellerden biridir. Grup düşmanlığı (*group antagonism*), toplumdaki cinsiyet, ırk, din, yaş ve sınıf gruplarının birbirlerine yönelik genellikle olumsuz kanı, inanç, tutum ve davranışlarını kapsayan olgunun adıdır (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 179). Grup düşmanlığı, “ben”in bulunduğu bir içgrup ile “ötekiler”in bulunduğu bir dışgrup arasında geçen her türlü çatışma ve savaş durumudur. Bu düşmanlık, sırf “kadın”, “erkek”, “eşcinsel”, “göçmen”, “sakat”, “sağır”, “Siyah”, “Beyaz”, “Doğulu”, “Batılı”, “gayrimüslim”, “Ermeni” gibi bir toplumsal gruba ait oldukları için kişilere haksızca davranmaktır. Passer ve Smith (2011: 659) de grup düşmanlığını bir insana grup üyeliği nedeniyle tehdit edici biçimde davranmak biçiminde tanımlamıştır.

Türkiye ve dünya ölçeğinde, henüz yeterince istendik düzeyde olmasa da grup düşmanlıklarının bazı biçimlerine yönelik farkındalık oluşmuştur. Ancak toplumsal bir kategori olarak “yaş”, grup düşmanlıklarının genelde az bilinen ya da gerektiği kadar gündem oluşturmayan biçimidir. Yaşa dayalı grup düşmanlıkları, insanları *genç* ve *yaşlı* gibi sınırları belirsiz kategorilere ayıran ve onların farklı muamele görmesine zemin hazırlayan *yaşçılık* (*ageism*) ideolojisinin bir uzantısıdır. Sanılanın aksine, yaşçılık da en az cinsiyetçilik ve ırkçılık kadar ayrımcı ve aşağılayıcı bir ideolojidir. Üstelik gelenekselleşmesiyle çok daha köklü; sözde korumacılığıyla çok daha örtük ve herkesi bir şekilde kapsadığı için çok daha yaygındır.

Yaşa dayalı grup düşmanlıkları üç alt boyuttan oluşur: bilişsel boyut, duyuşsal boyut ve davranışsal boyut. Bilişsel boyut *kalıpyargı*, duyuşsal boyut *önyargı*, davranışsal boyut *ayrımcılık* ile temsil edilir (Bilgin, 2016: 384; Jones, 2002: 4). Doğrusal bir ilişki bulunmamakla birlikte olumsuz kalıpyargılar olumsuz önyargıların oluşmasında, olumsuz önyargılar ise ayrımcılığın oluşmasında etkilidir (Hortaçsu, 2014: 260; Paker, 2013: 43; Whitley ve Kite, 2010: 19).

Bu çalışmanın amacı, ödüllü çocuk ve gençlik kitaplarında yaşa dayalı grup karşıtlıklarını onaylayan ya da onaylamayan mesajların özelliklerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır. Ödüllü çocuk ve gençlik kitaplarında yaşa dayalı grup karşıtlıklarını onaylayan ya da onaylamayan mesajlar var mıdır? Varsa,

- Bu mesajların türü nedir?
- Bu mesajların duygusal yönü nedir?
- Bu mesajların biçimsel özellikleri nelerdir?
- Bu mesajların düzey özellikleri nelerdir?

Yöntem

Araştırma modeli: Araştırma *genel tarama modelinin* bir alt türü olan *tekil tarama modeli* ile yürütülmüştür. Buna göre araştırma amacı doğrultusunda ana kategori olan *grup düşmanlığı* ve ona bağlı alt kategoriler kendi içerisinde ayrı ayrı ve tekil olarak betimlenmiştir.

Çalışma grubu (kitapların seçilmesi): Çalışma grubunun belirlenmesine çalışma evreninin tanımlanmasıyla başlanmıştır. Karasar (2016: 155)'in belirttiği gibi çalışma evreninin tanımlanıp sınırlandırılması genel ve özel ölçütler gerektirir. Bu ölçütler, evrendeki birimlerin türünü, buldukları yer ile ayrıntılı öteki özellikleri belirler niteliktedir. Çalışma evreninin sınırlandırılması için çalışma amacı doğrultusunda önce genel ölçütlere uyan kurumlar belirlenmiş, daha sonra özel ölçütler doğrultusunda sınırlama yapılmıştır. *Genel ölçütler* çocuk ve gençlik kitaplarına ödül veren kurumların belirlenmesini amaçlayan ölçütlerdir. Bu belirlemede kurumun/kuruluşun Türkiye merkezli ve ulusal nitelikli olması ve çocuk/gençlik edebiyatı türündeki yapıtlara ödül vermesi temel iki ölçüt olarak belirlenmiştir. Bu ölçütlere uyan toplam 11 kurum ve kuruluş olduğu görülmüştür: Akademi Kitabevi, Dünya Kitap Dergisi, Bu Yayınevi, Çocuk ve Gençlik Yayınları Derneği, Gülten Dayıoğlu Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Vakfı, Tudem Yayıncılık, Çınar Yayınları, Günışığı Kitaplığı, Can Yayınları, Ankara Üniversitesi Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Uygulama ve Araştırma Merkezi (ÇOGEM), Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği. Genel ölçütlere uyan araştırma nesnelere sınırlandırmak için kullanılan *özel ölçütler* ise şunlardır: ödül veren kurumun en az beş yıldır (2007-2012 yılları arasında) edebiyat ödülleri vermiş olması, ödül veren kurumun 2012-2016 yıllarında en az bir kez çocuk ve gençlik kitabına ödül vermiş olması, kitabın öykü ya da roman türünde olması ve kitabın çocuk yazarlar değil; yetişkin yazarlar tarafından yazılmış olması. Sonuçta 11 kurumdan 6'sı elenmiş, geriye kalan 5 kurumun 2012-2019 yıllarında ödül verdikleri çocuk ve gençlik öyküleri/romanları belirlenmiştir. Buna göre çalışma grubunu 16'sı öykü, 18'i roman olmak üzere toplam 34 çocuk ve gençlik kitabı oluşturmuştur. Bu kitaplar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1.

Çalışma grubu listesi			
	Kitabın adı	Yazınsal türü	Kitaba ödül veren kurum/kuruluş
K1	Yokluk Bahçesindeki Kayıp Melodi (İhsan, 2012)	Roman	ÇGYD
K2	Gülen Sakız Ağacı (Avcı-Çakman: 2016)	Öykü	Tudem
K3	Karakura'nın Düşleri (Servi: 2015)	Öykü	Tudem
K4	Eyfel'i Kim Yedi (Sözbilir, 2015)	Öykü	Tudem
K5	Türkü Çocuk (Hepçilingirler: 2013)	Roman	ÇGYD
K6	Düşlerin Peşindeki Çocuk (Avcı-Çakman, 2016)	Roman	GDÇGEV
K7	Komşumuz Çok Acayip (Sertbarut: 2016)	Roman	GDÇGEV
K8	Kora ile Kelebek (Servi, 2015)	Roman	GDÇGEV
K9	Bayan Pimpirik (Dikici, 2014)	Öykü	Tudem
K10	Işıldayan (Arif, 2012)	Roman	Bu
K11	Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği (Ak, 2014)	Roman	ÇGYD
K12	Kuş Olsam Evime Uçsam (Öztürk, 2016)	Roman	Tudem
K13	Farklı ama Aynı (Oral, 2016)	Öykü	ÇGYD
K14	Piraye'nin Bir Günü (Sayman, 2015)	Öykü	ÇGYD
K15	Sihirli Kutu (F. Erdoğan, 2015)	Öykü	ÇGYD
K16	Kibele'nin Gölgesinde (Yücesoy-Gündoğan, 2014)	Roman	Tudem

K17	Düşler Kasabasında Bir Yaz Tatili (Karakullukçu, 2012)	Roman	Bu
K18	Amber'in Zaman Kapsülü (Gülü, 2016)	Roman	Tudem
K19	Leylek Havada (Ruhan-Okyay, 2014)	Roman	ÇGYD
K20	Atla (Aytuna, 2014)	Roman	Tudem
K21	Aydede Her Yerde (Kılıcıoğlu, 2016)	Öykü	ÇGYD
K22	Mevzumuz Derin (Büke: 2013)	Roman	ÇGYD
K23	Karayılan (Gürleyen: 2012)	Roman	Bu
K24	Kırmızı Kanatlı Baykuş (Oral: 2012)	Öykü	ÇGYD
K25	Lolita ile Pan (Günel: 2013)	Öykü	ÇGYD
K26	Dört Kozalak (Karakaşlı: 2016)	Roman	ÇGYD
K27	Kumpanya Nula (Bakşi: 2014)	Roman	ÇGYD
K28	İnsan Kendine de İyi Gelir (Büke: 2015)	Öykü	Dünya Kitap
K29	Kedinin Kanadı Olsa (Özdem: 2013)	Öykü	ÇGYD
K30	Tablodaki Prenses (Taş, 2013)	Öykü	ÇGYD
K31	Değirmenci ile Baykuş (Genç: 2015)	Öykü	ÇGYD
K32	Dedemin Ayçiçeği Tarlası (Pat, 2017)	Roman	GDÇGEV
K33	Atıştırmalık Öyküler (Yonat-Togay, 2018)	Öykü	Tudem
K34	Bambaşka Bir Dünya (Avcı-Çakman: 2018)	Öykü	Tudem

Verilerin toplama araçları

Araştırmanın veri toplama aracı *belgesel taramadır*. Karasar (2016: 229)'a göre belgesel tarama; belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsar. Araştırmada elde edilen veriler öncelikle sözcük işlemci programında yazıya dökülmüş, düzenlenmiş ve çözümlenmeye hazır duruma getirilmiştir. Daha sonra yatayda bağlam birimlerinin, dikeyde kategorilerin yer aldığı kodlama çizelgesi hazırlanmış ve veriler çizelgenin ilgili bölümlerine aktarılmıştır. Veri yönetim ve çözümlenme sürecini hızlandırmak ve denetlenebilir duruma getirebilmek için bilgisayar destekli nitel veri çözümlenme programlarından QSR Nvivo Plus 12 for Windows kullanılmıştır.

Verilerin toplanması

Bu araştırmada verilerin analizinde *içerik analizi* yöntemi uygulanmıştır. Bu doğrultuda içerik analizinde kullanılan nitel ve nicel anlayışlar bütünleştirilmiştir. Çebi (2003: 12), nitel yaklaşımın iletişimin içeriğine odaklandığını, ilişkileri incelediğini, izlenimci ve betimleyici olduğunu; nicel yaklaşımın ise iletişimin içeriğindeki somut göstergelere odaklandığını, çıkarımlara dayanak olarak sıklık dağılımlarını temel aldığını belirtmiştir. Bu araştırmada nitel yaklaşım doğrultusunda *kategorik çözümlenme* ve *duygusal yön çözümlenmesi*; nicel yaklaşım doğrultusunda *frekans çözümlenmesi* kullanılmıştır. Ayrıca, bu araştırmada çözümlenme yapılırken hem açık hem de gizli içerik göz önünde bulundurulmuştur. Alanyazında belirtildiği gibi *açık içerik* görünürde olan ifadelerden; *gizli içerik* ise ifade edilenlerin altında yatan anlamlardan oluşur. Gizli içerik eğretileme, kaçınma, sezdirme vb. yollarla gizlenen ifadelerin açığa çıkarılması yoluyla belirlenir (Özüdoğru, 2016: 112; Tavşancıl ve Aslan, 2001: 24-25). İçerik çözümlenmesinde veriler dört aşamada çözümlenmiştir: (i) verilerin kodlanması, (ii) temaların bulunması, (iii) kodların ve temaların düzenlenmesi, (iii) bulguların tanımlanması ve yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 228). Bu araştırmada veriler belirtilen sıralamaya uygun olarak aşağıdaki dört aşamaya göre çözümlenmiştir.

Verilerin Kodlanması: İçerik çözümlemesinin ilk aşamasıdır. Yıldırım ve Şimşek (2011: 228)'in belirttiği gibi bu aşamada genel olarak veriler incelenmiş ve anlamlı bölümlere ayrılmıştır. Alanyazında sözcük, cümle ve paragrafın çözümleme birimi olarak uygun olmadığı durumlarda ve değerlerin/tutumların araştırılmasında çözümleme birimi olarak temanın kullanılması önerildiği için (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 65), çözümleme birimi olarak *tema* seçilmiştir. Çalışma amacı doğrultusunda içerik analizinin ana kategorisi *grup düşmanlığı* olarak belirlenmiştir. Ana kategori kendi içinde *birincil alt kategoriler* ve *ikincil alt kategoriler* olmak üzere ikiye ayrılmıştır. *Birincil alt kategoriler* grup düşmanlığının temel bileşenlerini; *ikincil alt kategoriler* ise yapısal özelliklerini ifade etmektedir. Birincil alt kategoriler kendi içinde *kalıpyargı*, *önyargı* ve *ayrımcılık* olmak üç alt kategoriye ayrılmaktadır; çünkü alanyazında grup düşmanlığının üç temel bileşeni olduğu belirtilmiştir (Aronson vd., 2012: 751; Çuhadar-Gürkaynak, 2013: 256; Hogg ve Vaughan, 2017: 359; Taylor vd., 2015: 179).

Temaların Bulunması: İçerik çözümlemesinde üç çeşit çözümleme yapılmıştır: kategorik çözümleme, duygusal yön çözümlemesi ve frekans çözümlemesi. Çözümleme yapılan veriler Nvivo paket programında *kodlama sorgusu* ve "*çapraz sorgulama*" işlemlerine tabii tutulmuştur.

Kodların ve temaların düzenlenmesi: Bu aşamada verilerin, okuyucunun anlayabileceği bir dille tanımlanması, açıklanması ve sunulması bakımından önemlidir. Aynı kod ya da tema altında, veri kümesinin çeşitli bölümlerinde yer alan verileri tanımlamak ve ortaya çıkan kavrama/temaya göre bu bilgileri birbiriyle ilişkili bir biçimde sunmak gerekir" (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 237-238). Bu araştırmada, ön deneme uygulaması ve uzman görüşleri/önerileri doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır.

Bulguların tanımlanması ve yorumlanması: Bu aşamada toplanan verilere anlam kazandırılması, bulgulardan birtakım sonuçlar çıkarılması ve elde edilen sonuçların önemine ilişkin açıklamalar yapılması gerektiği için (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 238), bulguların frekans puanları çapraz tablolarla sunulmuş ve metin örnekleri gerekçeleriyle açıklanmıştır.

Güvenirlilik ve geçerlik

Güvenirlilik, araştırma sürecinin tutarlı olması demektir. Bu tutarlık, araştırma süreci farklı zamanlarda veya farklı araştırmacı tarafından yürütüldüğünde bile değişmez sonuçlar elde edilmesi anlamına gelir. Bu araştırmada elde edilen verilere içerik çözümlemesi uygulanmıştır. İçerik çözümlemesinde kategorilerin ayrıntılı tanımlanması, güvenirliliği artırır (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 80). Bu nedenle araştırmada kodlama işlemleri öncesinde geniş bir alanyazın taraması yapılmış ve kategoriler, çalışmanın kuramsal çerçevesi doğrultusunda belirlenmiştir. Asıl uygulamaya geçmeden önce *basit rastlantısal örnekleme yöntemiyle* seçilen beş kitap üzerinde ön deneme uygulaması yapılmıştır. Ön deneme yapılan kitaplar şunlardır: *Yokluk Bahçesindeki Kayıp Melodi* (K1), *Gülen Sakız Ağacı* (K2), *Karakura'nın Düşleri* (K3), *Eyfel'i Kim Yedi* (K4) ve *Türkü Çocuk* (K5).

Araştırmanın güvenirliliğini sağlamak amacıyla yapılan bir başka çalışma *bağımsız gözlemciler arası uyum* ölçümüdür. Bu çalışmada, bağımsız gözlemciler arası uyumu ölçmek amacıyla çocuk edebiyatı alanında çalışmaları ve içerik analizinde deneyimi olan bir öğretim üyesi ile çalışılmıştır. Önce, bağımsız gözlemciyle birlikte çeşitli okuma ve çözümleme uygulamaları yapılmıştır. Bağımsız gözlemcinin kodlaması için çalışma grubu listesinden basit rastlantısal örnekleme yöntemiyle üç kitap seçilmiştir: *Eyfel'i Kim Yedi* (K4), *Bayan Pimpirik* (K9) ve *Mevzumuz Derin* (K22). Bağımsız gözlemciler arası uyumu hesaplamak için şu formülden yararlanılmıştır: $Güvenirlilik = \frac{Uzlaşma\ Sayısı}{Uzlaşma + Uzlaşmama\ Sayısı}$ (Miles ve Huberman'dan aktaran: Tavşancıl ve Aslan, 2001: 81).

Tablo 2.

Güvenirlilik hesaplaması	Görüş birliği			Görüş ayrılığı			Genel Güvenirlilik		
	K4	K9	K22	K4	K9	K22	K4	K9	K22
Birincil alt kategoriler	26	35	31	1	2	1	0.96	0.95	0.97
İkincil alt kategoriler	69	104	89	10	14	12	0.87	0.88	0.88

Genel güvenirlilik 0.91 bulunmuştur ve alanyazında bağımsız gözlemciler arası uyumun 0.70'in üzerinde olması beklendiği için (Karasar, 2016: 193) bu çalışmada elde edilen değerlerin, iç tutarlığı sağlamada yeterli olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırmada geçerliği sağlamak için alanyazında geliştirilen öneriler doğrultusunda (Miles ve Huberman, 2016: 27) bir izlençe oluşturulmuştur. Bu izlençeye göre belirsizlik alanlarının tanımlanması ve sonuçların doğruluk değerinin kestirilmesi konusunda alan uzmanlarının görüşlerine başvurulmuştur. Dış geçerliğin sağlanabilmesi için *verilerin toplanması ve çözümlenmesi* başlığı altında kodlamaların nasıl yapıldığına ilişkin ayrıntılı açıklamalar yapılmıştır. *Bulgular* bölümünde bağlam birimlerinin hangi gerekçeyle ve nasıl kodlandığına ilişkin örnekler verilmiştir. Bu örneklerin hangi bağlamda geçtiği ve hangi toplumsal anlamlara karşılık geldiği ayrıca içinde açıklanmıştır.

Etik kurul kararı: Ankara Üniversitesi Alt Etik Kurulunun 06.05.2019 tarih ve 204 sayılı kararı ile bu çalışmada insan üzerinde yapılan klinik bir araştırma olmaması nedeniyle etik kurul onayına ihtiyaç duyulmadığına oybirliği ile karar verilmiştir.

Bulgular

Çalışma grubundaki 34 kitap incelendiğinde, bu kitapların 30'unda (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K14, K15, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K23, K25, K26, K27, K28, K29, K30, K32, K33) yaşa dayalı grup düşmanlığının olduğu; 4'ünde ise (K13, K24, K31, K32) olmadığı görülmüştür.

Bu kitaplardaki örneklerin büyükten küçüğe sıralanışı şöyledir: K8 (f. 53), K1 (f. 51), K17 (f. 46), K12 (f. 44), K3 (f. 41), K10 (f. 41), K18 (f. 33), K2 (f.31), K7 (f. 31), K16 (f. 30), K19 (f. 24), K5 (f. 23), K9 (f. 19), K27 (f. 19), K20 (f. 18), K32 (f. 18), K15 (f. 17), K25 (f. 16), K28 (f. 15), K29 (f. 14), K26 (f. 13), K21 (f. 12), K23 (f. 11), K11 (f. 10), K22 (f. 10), K6 (f. 6), K4 (f. 4), K33 (f. 4), K30 (f. 3), K14 (f. 1), K13 (f. 0), K24 (f. 0), K31 (f. 0), K34 (f. 0).

Çalışma grubunda yaşa dayalı grup düşmanlığı taşıyan 658 iletinin grup düşmanlığı türlerine göre dağılımı şöyledir: *kalıpyargı* (f. 73), *önyargı* (f. 387), *ayrımcılık* (f. 198). Çalışma grubunda yaşa dayalı grup düşmanlığı taşıyan 658 iletinin *duygusal yöne bağlı alt kategoriler* (DYBAK)'e dağılımı şöyledir: *olumlu* (f. 118), *olumsuz* (f. 518), *karışık* (f. 22). Çalışma grubunda yaşa dayalı grup düşmanlığı taşıyan 658 iletinin düzeye bağlı alt kategoriler (DYBAK)'e dağılımı şöyledir: *kişilerarası* (f. 86), *örgütsel* (f. 18), *kurumsal* (f. 200), *kültürel* (f. 354). Birincil ve ikincil alt kategorilerin çapraz sorgulaması Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3.

Birincil ve İkincil Alt Kategorilerin Çapraz Tablosu

	Birincil Alt Kategoriler			Toplam
	Kalıpyargı	Önyargı	Ayrımcılık	
İkincil Alt Kategoriler				
Duygusal Yöne Bağlı Alt Kategoriler	73	387	198	658
Olumlu	11	52	55	118
Olumsuz	62	326	130	518
Karışık	0	9	13	22
Görülme Biçimine Bağlı Alt Kategoriler	73	387	198	658
Apaçık	22	138	100	260
Hemen göze çarpmayan	47	212	82	341
Örtük	4	37	16	57
Düzeğe Bağlı Alt Kategoriler	73	387	198	658
Kişilerarası	7	53	26	86
Örgütsel	0	9	9	18
Kurumsal	15	95	90	200
Kültürel	51	230	73	354

Birinci alt probleme ilişkin bulgular

“Kalıpyargı” kategorisindeki bulgular

Çocuk gibi ağlama bakayım, bak kocaman kız olmuşsun, buraya gelmişsin. Hemen sus! Annenle babanı üzme (K19, sf.64).

Bu örnekte *çocuk gibi ağlamak* deyimini toplumsal düzeyde kabul edilmiş ve kalıplaşmış bir sözdür. Bu sözün metin içinde tekrar edilerek yaşçılığın pekiştirilmesi, metinde yaşa dayalı grup düşmanlığı olduğunu gösterir. Benzer şekilde “kocaman kız/adam olmak” deyimini de yaşa dayalı kalıplaşmış bilgiyi yeniden üretmektedir.

Her güçlük karşısında başvuru delilikler olmasa ne evlilikler devam eder ne savaşlar kahraman çıkarır, ne yaşlılık çekilir, ne de aşklar ve dostluklar yaşanır. (K10: sf.35)

Bu örnekte *ne yaşlılık çekilir* ifadesinde yaşlanmanın psikolojik, sosyal ve bedensel açıdan olumsuz özellikler taşıdığına ilişkin zihinsel imgeler aktarılmıştır. Ayrıca bu örnekte, yaşlanmayla birlikte görülmeye başlayan yapısal ve işlevsel değişikliklerin katlanılması zor değişiklikler olduğuna dair kalıplaşmış bilgi de aktarılmaktadır.

“Önyargı” kategorisindeki bulgular

Acaba yaş bunalımına mı girmiştin? Bir dergide sinema dünyasının, otuz beşinden büyük kadınları yavaş yavaş yıldızlık tahtından indirdiğini okumuştum. Elbette her yaşta oyuncuya ihtiyaç vardı. Ama yirmilerindeki genç kızlar dururken, kimse otuz sekiz yaşındaki bir kadına üniversiteli âşığı oynatamazdı (K8: sf.36-37)

Bu örnekte *yaş bunalımı* ifadesi yaşlıların zihinsel ve ruhsal açıdan olumsuzluklar yaşadığı ve sağlıksız bir dönemin başladığına dair inanç vurgulanmıştır. Metindeki anlatıcının kendindeki değişimleri yaş bunalımıyla açıklamaya çalışması da yaşçı kalıpyargıların içselleştirilip tutumlara dönüştüğünü ve önyargı boyutuna ulaştığını göstermektedir.

Oyun oynamak için yaşlıyım ve de yorgunum (K12: sf.100).

Bu örnek yaşlılığın eğlencesiz olduğuna, bu dönemde yaşamdan geri çekilme duygusunun başladığına ilişkin kalıpyargı içselleştirilmiştir. Metindeki anlatıcının kendini yorgun hissetmesi ve bunun gerekçesi olarak yaşlandığını vurgulaması yaşçılığın önyargılı tutumlara dönüştüğünü gösterir.

“Ayrımcılık” kategorisindeki bulgular

“Bir de babam her zaman, bu evde kararlar ortak alınır; bizler demokrasiye inanan insanlarız, der durur.” diye düşündü huzursuzca. “Demokrasiymiş hah!” diye yüksek seslendi bu kez. “Ne demokrasi ama! Benim düşüncelerimi dinlemediler bile!” (K16, sf. 8)

Bu örnekte aile içi ilişkilerde demokratik kararların alınmaması, babanın çocuğu üzerinde baskı oluşturması, çocuğun düşüncelerinin dinlenmemesi aile içinde yaşa dayalı ayrımcı davranışların olduğunu gösterir. Yaşçılık bilgi ve tutum boyutlarıyla sınırlı kalmamış, daha da ileri giderek davranışsal boyutta ulaşarak ayrımcılık oluşturmuştur.

(Babamın) Azarlaması gece boyunca sürdü. Uzun süre sessiz kalırsam daha çok kızılıyordu, bu yüzden arada kem küm edip durdum. Sonunda babam kendini tekrarlayacak kadar sözlerini tüketti (K20: sf.50).

Bu örnekte baba, çocuğunu gece boyunca azarlayarak sözlü şiddet uygulamıştır. Bu durum aile içi ilişkilerde demokratik bir ilişkinin değil yaşa dayalı bir hiyerarşinin olduğunu gösterir. Sözlü şiddet bir davranış olduğu için yaşa dayalı ayrımcılık yapılmıştır.

İkinci alt probleme ilişkin bulgular

“Olumlu” kategorisindeki bulgular

Kadın çok yaşlı olmasına rağmen bir an olsun yürümekten yorulmamış ve etrafı yoklamaktan usanmamıştı (K17: sf.107).

Bu örnekte *yaşlı olmasına rağmen* ifadesi yaşlılıkla ilgili beklentilere ters düşen bir kanının olduğunu göstermektedir. Metindeki anlatıcı, yaygın kanının aksine fiziksel açıdan güçlü ve etkin bir yaşlıyla karşılaşmasını olumlamaktadır. Yaşlıların, herhangi bir hastalık veya sakatlık olmadığı sürece bedenleri etkin olabileceğine dair olumlu iletiler de bulunmaktadır.

Gufran’ın babası korkmuş. Babalar da korkar bazen (K12: sf.25).

Bu örnekte aile büyüklerinin korkusuz olduğu/olması gerektiği ile ilgili kalıpyargılar sorunsallaştırılmıştır. Her insan gibi büyüklerin de korkularının olabileceği iletileri verilerek olumlu bir bakış açısı geliştirilmiştir.

“Olumsuz” kategorisindeki bulgular

Yaşlı amca yol boyunca ya uyudu ya somurttu; iki kelime bile etmedi ki ona oyun oynamayı teklif edebileyim. Hele yolun sonuna doğru iyice koptu; bazı hesaplar yaptı durdu. Kısaca yaşlılarla seyahat çok zordu (K10: sf.10).

Bu örnekte “yaşlılarla seyahat etmek zordu” ifadesiyle yaşlıların sosyal yaşamdan uzaklaşmış, insanlarla bağları zayıflamış ve çevrede olup bitenlere ilgisi sönmüş kişiler olduğu yönündeki olumsuz kabuller pekiştirilmiştir.

Okan her şeye razı olabilirdi, sonsuza dek yalnız kalmaya ve sessizlikle bir ömür paylaşmaya bile. Ama daha teknoloji çağının dahi doğru düzgün uğramadığı bir kasabada, iki yüz seksen yaşında olduğunu tahmin ettiği halasıyla bir yaz geçirmek, isteyeceği son şeydi. Ancak itiraz edemedi (K17: sf.23).

Bu örnekte yaşlılarla vakit geçirmek istememesi ve “iki yüz seksen yaşında” ifadesiyle abartılı bir söyleme dönüştürmesi yaşa dayalı kalıpyargıların olduğunu gösterir.

“Karışık” kategorisindeki bulgular

Neden ölümü çağrıştıran bir şey olunca aklıma dedem geliyor acaba? Evin en yaşlısı olması onun çaresizliği mi hayat karşı? (K22: sf.71).

Bu örnekte yaşlanmayı ve ölümü birbirine eş gören yaşçı anlayışla ilgili hem olumlu hem olumsuz bakış açıları bir aradadır. Bu nedenle karma özellikler görülmektedir.

Üçüncü alt probleme ilişkin bulgular

“Apaçık” kategorisindeki bulgular

Eve gidince babama sordum “Baba çocukluk ne demek?” “Ne demek olacak oğlum, çocukluk demek rahatlık demek. Ooh ekmek elden su gölden! Ne aybaşını nasıl getireceğim telaşı var, ne geçim derdi ...” (K2: sf.8).

Bu örnekte “çocukluk demek...” ile başlayan cümlede yaşa dayalı genelleme yapılmıştır. Yetişkin bir kişi olarak babanın çocuklukla ilgili değerlendirilmesi üstten bir bakışın olduğunu göstermektedir.

Evet, büyüklerin dünyası çok tehlikeli... Hatta öyle tehlikeli ki ufak menfaatler için birbirini öldürenler, yalan söyleyenler, birbirini aldatanlarla dolu dünyaları. Siz küçükleri genellikle bu dünyaya sokmazlar, zarar görmenizden, incinmenizden çekinirler ama başkalarını incitmekten asla geri durmazlar (K1: 62-63).

Bu örnekte büyükler-küçükler karşılaşması yapılmış ve yaşa dayalı bu kategoriler sanki homojen özellikler taşıyormuşçasına genelleme yapılmıştır.

“Hemen göze çarpmayan” kategorisindeki bulgular

Yaşlılara birer birer yardım ederek binmelerini sağlıyoruz geri dönüş gerecimize (K1: sf.140). Bu örnekte yaşlılar başkalarının yardımına ve bakımına muhtaç olarak kodlanmıştır. Kuşkusuz buna muhtaç olan yaşlılar vardır ancak buradaki sorun yaşlılarla ilgili genelleme yapılmasıdır.

Anneme söylemedim. Sözü dinlemeyince kızar bana. Kanepenin arkasına çömelip sessiz sessiz ağladım. Ağlarken görmesinler diye... Öyle yaparım ben (K12: sf.30).

Bu örnekte çocuğun yaşından olgun, hatta bir yetişkin gibi davranmayı seçmesi söz konusudur. Bu durum, toplumsal yaşamda doğal kabul edilen yaşa dayalı normları ve beklentileri yansıtmaması bakımından hemen göze çarpmaz.

“Örtük” kategorisindeki bulgular

Gene de günler, yokuş çıkan ihtiyarlar gibi, öyle yavaş geçiyor ki (K19: sf.100).

Bu örnekte “yokuş çıkan ihtiyarlar” sözünde benzetme yapılmıştır. Yaşlıların fiziksel yetersizlikleriyle ilgili kalıpyargı analogik bir biçimde sunulduğu için örtüktür.

(Akel'in) Yılların yorgunluğundan buruşmuş bir kâğıt parçasına benzeyen yüzüne vuruyor ay ışığı. (K1: 125).

Bu örnekte “buruşmuş bir kâğıt parçasına benzeyen yüz” sözünde benzetme yapılmıştır. Yaşlılığın deri sistemindeki etkileri ve yaşlanma belirtileri analogik bir biçimde sunulduğu için örtüktür.

Dördüncü alt probleme ilişkin bulgular

“Kişilerarası” kategorisindeki bulgular

Beyaz saçları, yıllardır taranmamış gibi görünüyordu. Yüzü o kadar kırışık ki, Gülçe’nin zihninde buharlı bir ütü belirdi (K3: sf.95).

Bu örnekteki yaşçılık, Gülçe ile yaşlı komşusu arasında geçmektedir. Bu söylem iki kişi arasındaki ilişki bağlamında ele alındığı için *kişilerarası* kategoridedir.

Öğretmeni Ali’nin bitimsiz soruları karşısında yorgun düşmüştü. “Sadece sorulara cevap ver,” demekten dilinde tüy bitmişti (K11: sf.15).

Bu örnekteki yaşçılık Ali ile öğretmeni arasında geçmektedir. Bu söylem iki kişi arasındaki ilişki bağlamında ele alındığı için *kişilerarası* kategoridedir.

“Örgütsel” kategorisindeki bulgular

“Yok, mu kimse?” “Buyurun ben varım.” “Bacak kadar çocuk mu işletiyor burayı? Yok, mu büyük biri?” (K7: sf.138).

Bu örnekte çocuğun muhatap alınmaması ve muhatap almak için büyük birinin beklenmesi yaşa dayalı kodlamanın olduğunu gösterir. Kuşkusuz örgütlerde reşit bireylerin görev alması gerekir ancak bu söylemdeki sorun küçültücü bir üslubun kullanılmış olmasıdır.

O yaşta kadın okula mı gidermiş? “Ne okulu?” “Nasıl okul?” diye arka arkaya sorular geldi. Biri de yorum yaptı: “Denizli okuludur yalım.” Barış’ın annesinin gitse gitse üniversiteye gideceği hesabı üzerinden “Herhalde Denizli’deki üniversiteye gidiyordur,” diye bir tahminmiş meğer bu (K5: 56).

Bu örnekte yaş ve eğitim arasındaki ilişki bir öğüt olarak üniversite bağlamında ele alınmıştır.

“Kurumsal” kategorisindeki bulgular

Babası Kokona’yı hiç sevmezmiş, kız çocukları için tehlikeli bir kadın olduğunu düşünürmüş. Süslü püslü, göğsünü bağırını açıkta bırakan elbiselerle dolaşan başka bir kadın var mıymış mahallede. Hem de o yaşta... (K27: sf.63).

Bu örnekte yaş ile fiziksel görünüm ve yaşam tarzı arasındaki ilişki aile kurumu ve mahalleliler bağlamında ele alınmıştır.

Annem, “Çocuklar söz dinlemezlerse başlarına hep aksilik gelir,” derdi. Dinlemedim onu, dışarı çıktım. [...] Keşke annemi dinleseydim! (K12: sf.12).

Bu örnekte aile kurumunda büyüklerin (annenin) daima doğruyu bildiği ve deneyimli olduğu bilgisi kodlanmıştır. Bu kod, aile kurumu bağlamında ele alındığı için *kurumsal* kategoridedir.

“Kültürel” kategorisindeki bulgular

“Beşir... Beşir kalk oğlum, çırpınıp durma! Akşam vakti uyunmaz! Ömrün kısılır.” [...] “Anne akşam vakti uyuyunca neden ömrüm kısılıyor?” “Ne bileyim oğlum. Çocukken öyle derdi büyüklerimiz.” (K12: sf.13-14).

Bu örnekte büyükler ifadesi aile sınırlarını da aşan bir genişlikte, kültürel düzeyde ele alınmıştır. Büyüklerin dedikleri sorgulanmadan kabul edilmiş ve yalnızca yaşça büyük oldukları için onların sözleri doğru kabul edilmiştir.

Kral aslan iyice yaşlanıp bir de hastalanınca. Komşu tilki ziyarete gelir, dertleşirlermiş arada. Aslan, bir gün, canım geyik istiyor demiş, ısrarla. Ne olur, bir güzel yiyeyim, git, kandır, getir bana (K10: sf.168).

Bu örnekte yaşlanma olgusu güçsüzleşme ve hastalanmayla ilişkilendirilmiş ve en güçlülerin (ormanın kralı aslanın bile) yaşlanınca yetersizleşeceği bilgisi kodlanmıştır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

İncelenen kitaplarda yaşa dayalı grup düşmanlıklarını olumlayan ya da olumlamayan çok sayıda örnek bulunmuştur. Bunların bir bölümü yazınsal kurgu içinde sorgulama amacını taşımaktadır ancak büyük bir bölümü kültürel düzeyde paylaşılan, pekiştirilen ve yeniden üretilen grup düşmanlıklarıdır. Bu bulgular yorumlandığında, “yaş” kategorisinde kalıpyargıların görülmesinin nedeni toplumda “genç” ve “yaşlı” kişilere yüklenen değer ve anlam arasında fark olmasıyla açıklanabilir; çünkü Çayır (2013b:167-168) toplumda yaşlılarla ilgili kalıpyargıların tüm yaşlıları bağımlı ve bakıma muhtaç kişilermiş gibi genellediğini belirtmektedir. Whitley ve Kite (2010: 25) de yaşlılık düşüncesinin çoğu zaman farkında olunmadan pekiştirildiğini, toplumda hemen göze çarpmadığını ve bazen çok iyi niyetli bir yaklaşım gibi sunulduğunu belirtmiştir. Barnum (1997: 300) da incelediği gençlik edebiyatı kitaplarında yaşlılara yönelik kalıpyargıların olduğunu belirtmiş ve kitaplardaki kalıpyargıların yaşlı kişileri sağlıksız, önemsiz ve eğlencesiz kişiler olmakla genellediğini ortaya koymuştur. Bu görüşlerden yola çıkarak, incelenen kitaplardaki yaşa dayalı kalıpyargıların kültüre içkin anlayış ve algılayış biçimlerinden etkilendiği ileri sürülebilir.

Yaşa dayalı grup düşmanlıkları daha çok “çocuk” ve “yaşlı” kategorilerindekilere yönelmektedir. Atasözü, deyim, ikileme gibi kalıplaşmış sözvarlığı bazen yaşa dayalı grup düşmanlıklarını sorgulatsa da çoğu zaman yaşa dayalı ötekileştirmeyi meşrulaştırmaktadır. Bu kategorideki bulgular yorumlandığında, “çocuk”, “genç”, “yaşlı” gibi yaş grupları arasında birtakım farkların olduğu ve bu durumun gelenek ve göreneklerde çeşitli yaş gruplarına verilen değer ve yüklenen anlam arasındaki farktan kaynaklandığı ileri sürülebilir. “Çocuklar fiziksel olarak yetişkinlerden farklıdır, daha küçük ve zayıftırlar. Bu, ilk anda gözle görülebilir farklılıklar çocuğu, yetişkinden ayırt etmektedir. Böylece çocukluk genellikle küçük olmakla ilişkilendirilmektedir (Dikmen-Özarlan, 2016: 10). İncelenen kitaplarda çocuğun amacının büyümek olduğuna ilişkin ipuçları taşıyan ifadeler yer almaktadır. Bunlar incelendiğinde, çocuk olmanın temel amacının ve görevinin büyümek olduğu yönünde bir inanç gözlenmektedir. Buna göre çocuklar büyüdüğü için amaçlarını da büyümek olduğu düşünülür. Oysa bu inanç çocuk gerçekliğinden değil, çocukluğun toplumsal olarak kurgulanmasından kaynaklanmaktadır; başka bir deyişle, büyüme sorumluluğunun yetişkinler tarafından çocuğa yüklenmesinden (Dikmen-Özarlan, 2016: 9). Bununla ilişkili olarak, kavramsal olarak çocuk “geleceğin yetişkini” anlamına gelmektedir. İncelenen kitaplarda yaşa dayalı önyargılar, çocuğu “çocuk” olarak görmekten çok “geleceğin yetişkini” olarak görme eğilimindedir. Daha açık bir deyişle, çocuklar “bugünün küçükleri yarının büyükleri” olarak görülmektedir. Buna göre “Büyüyünce ne olacaksınız?” sorusunda gizli çocukluk felsefesi derinden incelendiğinde, çocuğun bugün için “henüz bir şey olmadığı” ve “ancak gelecekte bir şey olabileceği” yönünde yorumlanabilir. Bu konuda Dikmen-Özarlan (2016: 5), “Toplumsal yaşamda yanı başımızda duran çocuk hakkında sahip olduğumuz bilgilerimiz çok yetersiz.” demiştir. Bunun nedeni ise büyük ölçüde çocuğu, çocuk olarak değil de geleceğin yetişkini olarak görmeye eğilimli yetişme biçimimizden kaynaklanmaktadır.

İncelenen kitaplarda çocuklar ve gençler açısından yaşanan ayrımcılıkların çoğunlukla “küçükler anlamaz” kalıpyargısı üzerine temellendiği görülmüştür. Bu kalıpyargıya göre henüz bilişsel açıdan yeterli görülmeyen çocuklar ve gençler, yetişkinlerle doğrudan ve sağlıklı bir iletişim kurabilmek için de yeterli görülmemektedir. Ayrımcı davranışlar ise onların iyiliğini için onlar adına karar almak; ilgi ve

isteklerini göz ardı etmek, nasılsa anlamayacaklarını düşünerek onlara açıklama yapmaktan kaçınmak, yapılan açılmalarda kaçamak davranmak biçiminde görülmüştür. Sözelimi nasılsa anlamaz ya da büyünce anlar düşüncesiyle “küçüklerle ilgilenmemek” (K5, s.82), “onlara açıklama yapmamak” (K7, s.108; K19, s.27; K27, s.24), “gerçeği çarpıtmak” K25, s.7) yaşa dayalı birer ayrımcılıktır.

Yaşa dayalı ayrımcılığın ikinci önemli boyutu “yetişkinler ve yaşlılar açısından” ayrımcılıktır. Özellikle yaşlıların karşılaştığı ayrımcı davranışlar onları hasta, yorgun ve bakıma gereksinim duyan kişiler olarak gören kalıpyargılar üzerine temellenmiştir. İncelenen kitaplarda yaşlı bir kimseye hanımefendi/beyefendi yerine, amca/teyze diye seslenmek, bir başka deyişle o kimsenin yaşına vurgu yapmak ve indirgemeci davranmak yaşa dayalı ayrımcılığın en yaygın karşılaşılan biçimi olmuştur. Ancak bu biçimdeki ayrımcılıklar toplumsal yapıda öylesine kanıksanmıştır ki ayrımcılık olduğu bile ayırt edilememektedir. Çayır (2013: 167-168)’in “yaşlılar” açısından yaşçılık üzerindeki belirlemeleri, incelenen çocuk kitaplarında da büyük ölçüde benzer çıkmıştır. Çünkü yaşlılar genel olarak (1) bağımlı ve bakıma muhtaç olarak algılanmakta, (2) muhatap alınmamakta ve (3) toplumsal yaşamdan dışlanmaktadır.

(1) Bağımlı ve bakıma muhtaç olarak algılanma: İncelenen kitaplarda yer alan dört örnekte “yaşlıların” bağımlı ve bakıma muhtaç algılanması nedeniyle ayrımcılık yapılmıştır (K6, s.23; K7, s.36; K10, s.170; K11, s.48). Buna örneklerde yaşlılar, gençler kadar hızlı yürüyemeyen, çabuk yorulan, dinlenmesi ve yardım alması gereken kişiler olarak algılanmış ve bu algı ayrımcılığa neden olmuştur. Ayrıca bu örneklerin ikisinde (K6, s.23; K10, s.170) yazar, iç odaklı yöntemle karakterlerin iç dünyasını görebildiğinden, yaşlılar gözünden yaşçılık duyumsanabilme olanağı bulmuştur. Bu iki örnekteki “yaşlıların” yaşa dayalı ayrımcılığı içselleştirdiği; kendilerini yetersiz, bağımlı, zayıf gördükleri anlaşılmıştır.

(2) Muhatap alınmama: İncelenen kitaplarda yer alan dört örnekte “yaşlıların” muhatap alınmaması nedeniyle ayrımcılık yapılmıştır (K7, s.24-25, 36; K17, s.41; K28, s.116). Bu örneklerde, sözelimi ilk kez görülen yaşlı kadınlara “hanımefendi” gibi bir unvan yerine, “teyze, abla” gibi fazlasına samimi unvanlarla seslenilmesi, “yaşlı” kişinin “teyze, abla” statüsüne indirgenmesi (K7, s.24-25; K28, s.116) ayrımcılığın nedeni olmuştur.

(3) Toplumsal yaşamdan dışlanma: İncelenen kitaplarda yer alan dört örnekte “yaşlıların” toplumsal yaşamdan dışlanması nedeniyle ayrımcılık yapılmıştır (K8, s.20, 36; K27, s.14, 92). Bu örneklerde “yaşlı” kişinin nasıl giyinmesi/ giyinmemesi, kimlerle komşuluk etmesi, yaşına uygun (!) hangi ruhsal durumda olması gerektiği üzerinden ayrımcılık yapılmıştır. Üstelik bu ayrımcılık halk arasında toplum baskısı olarak da bilinen bir biçimde gerçekleşmektedir ve çoğu zaman yetişkinler ve “yaşlılar” arasında pekişmektedir.

Ayrımcılık kategorisindeki yaşçılığın ayrımcı özelliği ise, yaşlı algısının eşitsiz söz ve davranışlara, başka bir deyişle, ayrımcılığa yol açmış olmasıdır. Yukarıdaki örneklerde söz edilen yaşlı algısı, “yaşlı” kişinin günlük yaşamını, insanlarla ilişkilerini, bireysel ve ruhsal durumunu değiştirdiği için, bir başka deyişle kendi ile gençler ya da diğerleri arasında eşitsiz bir durum yarattığı için, bu kategoride değerlendirilmiştir.

“Çocuk” kategorisindekiler “geleceğimiz”, “yarınlarımız” gibi benzetmelerle tanımlanmakta ve yeri genellikle “büyüklerden sonra” gelmektedir. “Yaşlı” kategorisindekiler genellikle bağımlı, bakıma muhtaç, yetersiz, beceriksiz gibi olumsuzluklarla tanımlanmakta; muhatap alınmamakta ve toplumsal yaşamdan dışlanmaktadır. Bu sonuç Çayır (2013: 168)’in bulgularıyla örtüşmektedir. “Yaşlı”

kategorisindekiler kendi içinde cinsiyet açısından da farklılaşmaktadır. “Yaşlı bir kadına” yönelik grup düşmanlığı ile “Yaşlı bir erkeğe” yönelik grup düşmanlığı arasında farklılıklar vardır. Çocuk ve gençlik kitaplarında yaşa dayalı grup düşmanlıkları olumlanmamalı; tam tersine bunları sorgulayıcı bir anlayışla ele alınmalıdır. Çocuk edebiyatı, yazarları, yayıncıları, çevirmenleri; çocuk edebiyatını çocukla buluşturmada görev alan aileler ve öğretmenler ve elbette ki çocuklar yaşa dayalı grup düşmanlıkları konusunda bilinçlendirilmelidir. Dil ve edebiyat öğretiminde grup düşmanlıkları konusunda duyarlı bireyler yetiştirmek amaçlanmalı, başta metin seçimi olmak üzere tüm eğitsel süreçlerde duyarlı olunmalıdır.

Kaynakça

* İşaretili kaynaklar incelenen çalışmaları göstermektedir.

- Ak, B. (2014). *Yaşasın ç harfi kardeşliği!* (3. Baskı). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.*
- Arif, A. (2012). *İşildayan* (1. Baskı). İstanbul: Bu.*
- Aronson, E., Wilson, T.D. ve Akert, R.M. (2012). *Sosyal psikoloji* (O. Gündüz, Çev.). İstanbul: Kaknüs.
- Avcı-Çakman, K. (2016). *Düşlerin peşindeki çocuk* (1. Baskı). İstanbul: Altın.*
- Avcı-Çakman, K. (2016). *Gülen sakız ağacı* (8. Baskı). Ankara: Tudem.*
- Avcı-Çakman, K. (2018). *Bambaşka bir dünya*: İzmir: Tudem.*
- Aytuna, M. (2014). *Atla*. Ankara: Tudem.*
- Bakşi, K. (2014). *Kumpanya nula* (1. Baskı). İstanbul: Nesin.*
- Barnum, P. W. (1977). Discrimination against aged in young children's literature. *The Elementary School Journal*, 77(4), 300-3006. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com>
- Bilgin, N. (2016). *Sosyal psikoloji sözlüğü: kavramlar, yaklaşımlar*. İstanbul: Bağlam.
- Büke, A. (2015). *İnsan kendine de iyi gelir*. İstanbul: On8 Kitap.*
- Büke, Ahmet. (2013). *Mevzumuz derin*. İstanbul: On8 Kitap.*
- Çayır, K. (2013b). Yaşlılık/yaşa dayalı ayrımcılık. K. Çayır, ve M. Ayan-Ceyhan (Der.). *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde (s. 163-174). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Çebi, M. S. (2003). *İletişim araştırmalarında içerik çözümlemesi*. Ankara: Alternatif Yayınları.
- Çuhadar-Gürkaynak, E. (2013). Toplumsal temas: önyargı ve ayrımcılığı önlemek için bir sosyal değişim aracı olarak kullanılabilir mi?. K. Çayır, ve M. Ayan-Ceyhan (Ed.). *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde (s. 255-265). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Dikici, İ. (2014). *Bayan pımpirik*. Ankara: Tudem.*
- Dikmen-Özarslan, A. (2016). *Çocuk ve çocukluk sosyolojisi*. İstanbul: Resse.
- Erdoğan, F. (2015). *Sihirli kutu* (1. Baskı). İstanbul: Mavibulut.*
- Genç, G. (2015). *Değirmenci ile baykuş* (4. Baskı). İstanbul: Can Sanat.*
- Gülü, F. (2016). *Amber'in zaman kapsülü* (3. Baskı). Ankara: Tudem.*
- Günel, B. (2013). *Lolita ile Pan* (1. Baskı). Ankara: Koza.*
- Gürleyen, O. (2012). *Karayılan*. İstanbul: Bu.*
- Hepçilingirler, F. (2013). *Türkü çocuk*. İstanbul: Kırmızıkedici.*
- Hogg, M. A. ve Vaughan, G. M. (2017). *Social psychology*. İ. Yıldız ve A. Gelmez (Çev.). Ankara: Ütopya. (2014).
- Hortaçsu, N. (2014). *Grup içi ve gruplar arası süreçler*. Ankara: İmge.
- İhsan, Ü. (2012). *Yokluk bahçesindeki kayıp melodi*. İstanbul: Bu.*
- Jones, M. (2002). *Social psychology of prejudice*. NJ: Prentice-Hall.
- Karakaşlı, K. (2016). *Dört kozalak* (3. Baskı). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.*
- Karakullukçu, C. (2012). *Düşler kasabasında bir yaz tatili* (1. Baskı). İstanbul: Bu.*
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Nobel.
- Kılıcıoğlu, H. (2016). *Aydede her yerde* (5. Baskı). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.*
- Miles, MB., & Huberman, A. M. (2016). *Genişletilmiş bir kaynak kitap nitel veri analizi* (S. Akbaba-Altun, ve A. Ersoy, Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi. (1994).
- Okyay, L. R. (2014). *Leylek havada* (3. Baskı). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.*
- Oral, F. (2012). *Kırmızı kanatlı baykuş* (1. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi.*
- Oral, F. (2016). *Farklı ama aynı* (2. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi.*
- Özdem, F. (2013). *Kedinin kanadı olsa* (1. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi.*
- Öztürk, G. (2016). *Kuş Olsam Evime Uçsam* (1. Baskı). Ankara: Tudem.*
- Özüdoğru, M. (2016). *Eleştirel söylemden eleştirel okumaya*. Ankara: Anı.
- Paker, M. (2013b). Önyargı ve ayrımcılığa ilişkisel psikanalitik bir bakış. K. Çayır, ve M. Ayan-Ceyhan (Ed.). *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (s.53-60). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Passer, M. W., & Smith, R. E. (2011). *Psychology: the science of mind and behaviour* (5th ed.). USA: McGraw Hill. (Doktora tezi). Retrieved from: <http://www.proquest.com>
- Pat, G. (2017). *Dedemin ayçiçeği tarlası* (1. Baskı). İstanbul: Altın.*
- Sayman, A. (2015). *Piraye'nin bir günü* (2. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi.*
- Sertbarut, M. (2016). *Komşumuz çok Acayip* (2. Baskı). İstanbul: Altın.*
- Servi, H. (2015). *Karakura'nın düşleri* (1. Baskı). Ankara: Tudem.*
- Servi, H. (2015). *Kora ile Kelebek* (1. Baskı). İstanbul: Altın.*
- Sözbilir, Ö. (2015). *Eyfel'i kim yedi?* (2. Baskı). Ankara: Tudem.*

- Taş, T. (2013). *Tablodaki Prenses* (1. Baskı). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.*
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri. İstanbul: Epsilon.
- Taylor, S. E., Peplau, L. A. ve Sears, D. O. (2015). *Social psychology*. A. Dönmez (Çev.) Ankara: İmge. (2003).
- Whitley, B.E.JR., ve Kite, M.E. (2010). *The psychology of prejudice and discrimination* (2nd ed.). USA: Wadsworth Cengage Learning.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. Basım). Ankara: Seçkin.
- Yonat-Togay, E. (2018). *Atıştırmalık öyküler*. İzmir: Tudem.*
- Yücesoy-Gündoğan, Y. (2014). *Kibele'nin gölgesinde*. Ankara: Tudem.*